

SİNOP HALK KÜLTÜRÜNDE DOĞUM ETRAFINDA GELİŞEN UYGULAMALAR*

Dr. Öğr. Üye. Filiz GÜVEN**

ÖZ

Doğum-evlilik-ölüm, birey üzerinden yürütülse de toplumsal bir alanı yansıtmaması nedeniyle kültürlerde önemli oranda yer kaplamaktadır. Bireyin yaşamının başlamasına yönelik uygulamalardan fiziksel yokluğa giden süreçte gerçekleştirilen bu ritüeller, dünden bugüne değişip dönüşerek varlığını devam ettirmiştir. Kültürün geleceğiyle ilgili kesin yargılarda bulunmak bir noktadan sonra imkânsız olsa da ritüeller ve toplumsal uygulamalar aracılığıyla yaratılan düzlemde gelenekler ve inançlar fonksiyonel olarak modern toplumlarda bile belli noktalarıyla devam etmektedir. Bu durum modern toplumlarda modernliği aşan birtakım durumların varlığını kanıtlayabilir, yine de bu alandaki kültürel öğelerin varlığı ya da belirli noktalarda devam ettiriliyor olması, kültüre yapılmış bilinçli bir yatırım olarak düşünülmemelidir. Nitekim günümüzde geleneksel davranışların birçoğu sadece kalıplaşmış olduğu için devam etmektedir. Ancak geçiş dönemleri etrafında yapılan birçok uygulama bu kalıplaşmanın dışında değerlendirilmelidir; çünkü geçiş dönemlerinde, bireysel statü değişikliğine bağlı olarak gelişmiş çok sayıda inanma bulunmaktadır. Örneğin doğum, kadının bireysel ve toplumsal statüsünün değiştiği bir süreç olmanın ötesinde; soy olgusuyla aynı çizgide değerlendirilmesinden dolayı, bu alanda yapılan uygulamalar da bir tekrarı devam ettirmekten daha ziyade yaşamı devam ettirme arzusu üzerine kurulmuştur.

Bu bağlamda çalışma; doğum etrafında gerçekleşen uygulamaları, Sinop halk kültürü özelinde (dinsel- büyüsel, halk hekimliği vd.) tespit etme ve uygulamalar içerisindeki arkaik, dinsel bağları, devamlılıkları noktasında sorgulama amacı taşımaktadır. Ayrıca insanın yeryüzünde kalıcı olma ülküsü, doğum ve soy arasındaki ilişkiyi ortaya çıkardığı için doğumla sağlanan devamlılık önce ata soyunun devamlılığı sonrasında ise toplumsal yapının devamlılığı olarak okunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Geçiş Dönemleri, Doğum, Sinop Halk Kültürü, Umay Ana, Fatma Ana, Ümmü Sübyan.

PRACTICES IN THE BIRTHS AROUND SİNOP FOLKLORE

ABSTRACT

Birth, marriage, death plays a great role in cultures due to their social space though they are taken individually. These rituals from the practices in the beginning of individual life to the process of physical insufficiency continue today by taking shapes. Although it is hard to make certain decisions on the future of the cultures, traditions and beliefs continue functionally in modern societies within rituals and social practices. Though this manner proves some circumstances beyond modernism in modern societies, the continuation of cultural elements in this area is not thought as an intentional contribution to culture. In a way, some of traditional behaviors continue as usual today. Yet, many practices in transitional processes should be assessed except for this habit; since in the transitional processes, there are many beliefs as for changes in individual status. For instance, the birth is a process in which individual and social status change, since it is assessed within the ancestry, the practices in this field are based on the continuity rather than a repetition.

* Bu çalışma, Sinop Üniversitesinde yürütülen Toplumsal Uygulamalar Bağlamında -Doğum, Evlenme, Ölüm: Sinop Örneği adlı, FEF-1901-18-19 numaralı Bilimsel Araştırma Projesinden üretilmiştir.

** Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, filiz_guven@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-9123-929X

In this sense, this study aims to question and determine the continuities, archaic, religious bounds in the practices especially in Sinop folklore (religious-mystical-folk medicine) and the birth practices. Also since, the will of man to be permanent in the earth reveals the relation between the birth and ancestry the continuity in birth is firstly regarded as the continuation in ancestry and lastly the continuity in social structure.

Keywords: Transitional Processes, birth, Sinop Folklore, Mother Umay, Mother Fatma, Ummu Subyan.

Giriş

Anadolu ve Rumeli'nin her yerinde yapı, işlev ve fonksiyon itibarıyla benzer ve farklı ritüelleri tespit etmek mümkündür. Çalışmaya esas olan Sinop ilinin içinde bulunduğu Batı Karadeniz Bölgesi, değişen dünya imkânlarına bağlı olarak değişimden belli oranda etkilenmiş, nispeten gelenek göreneklerini korusa da genel manada modern dünyanın imkânlarına yüz çevirmemiştir. Ancak merkezden uzak alanlara teknolojinin aynı oranda ulaşmaması gibi etkenlerden dolayı geleneksel davranışların henüz varlığını devam ettirdiğini belirtmek mümkündür. Bu noktada, geçmişin kabulleri modern çağın çeşitli etkenleriyle birleşerek kendini belli bir noktaya kadar korumaya imkân bulmuştur. Bu bağlamda çalışmada, Sinop halk kültüründe doğum etrafında gelişen davranışların kültürel ve toplumsal görünümü betimlenmiş, bunlar arkaik ve dinsel bağlarıyla irdelenmiş, doğumun ata soyunun devamı noktasındaki önemi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın çıkış noktası, bireyin yarattığı kültüre tutunarak kalıcılık sağladığı gibi kültürün de bireyle varlık gösterdiğidir. Buradan hareketle çalışmanın en belirgin tezi; kültürel unsurların varlıklarını, modern çağda -farklılaşmış sosyal yapılara rağmen- koruduğu ve kendisinden bir önceki-bir sonraki sosyokültürel sistem ile bağını, toplumsal uygulamalar aracılığıyla devam ettirdiğidir. Çalışmanın anti tezi ise bu uygulamaların birçoğunun bilinçdışı bir yapıya bürünmesi ve yapılan eylemlerin uygulayıcı tarafından "adet, eskiler öyle yapardı" gibi görüp uygulama mantığı etrafında sürdürülmesidir. Bu bağlamda, çalışmayla hedeflenen: bir bütünlük olarak kültürü anlama arzusu, insan davranışının özellikle de grup üyelerinin, gruba özgü davranışları şekillendiren geçiş dönemlerinin tespitini sağlarken bunların kültürel ve mitolojik değerlendirmelerini yapmak ve bu alanda hazırlanmış literatüre katkı sunmaktır. Çalışma verileri; gözlem (katımlı-katılsız), mülakat- görüşme gibi derleme metotlarıyla elde edilmiştir. Kaynak kişilerin utanma ve bölgesel mahremiyet alanını koruma gibi birçok nedenden dolayı tam olarak dillendiremediği detaylar, bulguları kısıtlı hale getirmekle birlikte bu kısıtlılık, çalışma sahasında geçirilen (yaklaşık dört yıl) süre zarfında zaman zaman bölge insanıyla yapılan sohbetlere ve gözlemlere (katılsız) dayalı verilerle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bulguların toplanmasında başvuru kaynak beşten fazla olmasına rağmen kaynak kişi sayısı beşle sınırlı tutulmuştur. Çalışma; mülakat görüşmeleri Sinop merkez olmak üzere merkezde yaşayan ama farklı ilçelerden, köylerden merkeze yerleşen kişilerin de bulunması nedeniyle merkez ya da özel bir ilçe anlamında sınırlılık taşımamaktadır. Alan araştırması sırasında geleneği bilen veya çalışma bölgesinin sosyal yapısına hâkim olan her yaş ve cinsiyetten kaynak kişi tercih edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde yazılı literatüre başvurulmuş, önce Sinop halk kültürüne ait örnekler verilmiş, sonra farklı coğrafyalardaki benzer örneklerden nispeten bahsedilmiştir. Yapılan bu karşılaştırmadaki temel amaç, kültürel davranışların benzer

ve farklı yönlerini nedenleriyle tespit etmek ve değerlendirmektir. Bu tespit, bireysel ve grupsal ayırt edici kültürel özellikleri kavrama noktasında önemlidir.

Toplumsal mekanizmanın devam ederek işlemesine katkı sağlayan alanlardan biri de bireyin soyunu sürdürme arzusudur. Temelde metabolizma tarafından belirlenen cinsel güdü, insan neslinin kendi varlığını devam ettirme arzusuyla birleştiğinde; özelde bireyi, genelde bireyin mensubu olduğu kitleyi etkileyen bir duruma dönüştüğü için temel gereksinim olmanın ötesine taşınmaktadır. Fizyolojik manada üremenin işlevi dürtüyle ilgiliyken sosyal yapı içerisinde kültürel bilgiyle bütünleşmekte ve kültürel süreci şekillendirmektedir. Ancak bahsedilen kültürel sürecin daha öncesinde, insanın ihtiyaçlarını giderme noktasında sergilediği tutum ve davranışlar göz önünde bulundurulmalıdır. İnsanlar; doğal, biyolojik gereksinimlerine yanıtlar vermeye başladıklarında, bizzat bu yanıtlar kültür üretmeye başlar (Yolcu 2014: 10). Bu haliyle üreme, üreme biçimleri insanın var olma amacını yerine getiren kültürel bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca üremenin gerçekleşme sürecinin belli koşullara bağlı olması, onun sosyal normlarla ilişkisini açıklayacağı için önemlidir. Bu alanda gelişen değer ve algılar, davranışı yorumlamada kullanılır, davranışa yansır (Haviland vd. 2010: 103) ve kültürün oluşum biçimi, var olma biçimiyle ilgili de bilgi verir. O halde kültür, herhangi bir toplumun paylaştığı ve üyelerine yaydığı görüşler, değerler ve algıların toplamıdır (Haviland vd. 2010: 103). Kültürel alandaki maddi-manevi unsurlar, ritüeller vd. her türlü şey, kültürün diğer kültüre göre ayırt edici, bütünleyici yönünü bildirmekle birlikte, farklı görünümdeki detayların önemini göz önüne sermektedir. Bu bağlamda, on dokuzuncu yüzyıl milletçilik-halk bilimi çalışmalarında, kültürel olguların detaylı bir biçimde değerlendirilmesi anlaşılabilir. Öte yandan mevcut kültürle uğraşma, kültürel olanı çözümleme, araştırmacıya bilgi verse de kültürün herhangi bir noktasının katılımcısı için önemini tam olarak açıklamaz.

Üreme insan ve hayvan türüne özgü soyu sürdürme sürecidir. Dünya üzerindeki bütün kültürlerde üreme, doğum ve çoğalma ile ilgili olarak pek çok inanç söz konusudur. Özellikle geleneksel toplumlarda hayatın normal bir şekilde işlemesi, var olan düzenin devam etmesi, doğma eylemlerinin devam etmesine bağlanmış ve doğum etrafında sayısız inanç ve kaçınma oluşmuştur. Gelenekselin dünyasında doğumun gerçekleşmemesi başlı başına tabu ihlali olarak düşünülmüş ve o; tabuları ihlal etmemeye, inancın gereklerini yerine getirmeye, başka bir deyişle düzensizlik yaratacak her türlü şeyden kaçınmaya, kutsalları çiğnememeye özen göstermiştir (Aça vd. 2016: 436). Buraya kadar kozmogonik tavra öykünme olarak değerlendirilecek tutumu kültürel boyuta taşıyan ve belki de daha da karmaşıklaştıran şey, doğum ile kısırlık arasında kurulan ilişkidir. Doğum konusunda farklı disiplinlerin değiştiği durum, insan ve hayvan neslinin doğum aracılığıyla devamının sağlanmasıdır. Ancak kısırlık söz konusu olduğunda, doğum ve kısırlık ikiliğinin kökeninde genelde insan neslinin özelde bireyin soyunu sürdürme arzusu olması nedeniyle çocuksuzluk toplumsal kaos yaratan bir olay olarak görülmektedir. Bu nedenle doğum etrafında çok sayıda inanış ve uygulama gerçekleşmektedir.

Doğum Öncesiyle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Doğum, “dünya” kavramıyla ilişkisi içinde anlaşılmalıdır. Dünya, kadın bedenine ait terimlerle somutlaştırılırken kadınlar da fiziksel dünya ile özdeşleştirilir (Delaney

2012: 81). Biri hakkında konuşmak ötekini çağrıştırmakta, doğmak eyleminin kendisi tanımlanırken bile fiziksel dünyanın öğeleri kullanılmaktadır. Doğmak; güneşin, ayın, yıldızın ufuktan yükselerek görünmesi anlamına gelirken batmak; güneşin, ayın, yıldızın ufuktan kaybolmasıdır. Doğmak- batmak arasında kurulan bu düalite düşünülüğünde, yaşamın karşısında ölümün durması; doğum etrafında gelişen uygulamaların, doğuma verilen önemin nedenini anlaşılır kılmaktadır. Yaşamın başlaması, dünyaya gelmek, bunu tanımlarken fiziksel dünya imgelerinden faydalanmak, yaşamın kendisi gibi başlangıcının da ölüm korkusu etrafında şekillendiğini göstermektedir. Buradan hareketle doğum döneminde yaşamın kutsanmasına, kötülüklerden arındırılmasına duyulan ihtiyaç, ölüme karşı duyulan korkunun bir savunması olarak okunmalıdır.

Geleneksel topluluklarda insan üremeye evlilikle başlamaktadır. Evlilik, doğum birbirine bağlı olup birey yaşantısının önemli geçiş aşamaları arasındadır. Evlilik çağına gelen genç kız, çocuğunun olup olmayacağını anlamak için çeşitli dinlik büyüklük uygulamalara başvurur. Bu durum toplulukların doğurganlığa verdiği önemi göstermenin yanı sıra doğurmama olayının kadın tarafıyla olan ilgisini de ortaya çıkarmaktadır. Anadolu'da doğurganlığa duyulan hassasiyet, evliliğin gerçekleştiği andan itibaren kendini göstermekte, gelinin kucağına erkek çocuk verilmekte, gerdek yatağına çocuk yatırılmaktadır (Aça vd. 2016: 437). Aslında bu durum kadınların doğumdaki katkıları ne sorusunun, bir yanıtını da oluşturmaktadır. Soyun sürdürülmesi kuramı, gebe kalamama her iki taraftan birinin problemi olarak düşünülecek bir bilgiyken (bilimsel bilgi bu yöndedir) kent merkezinden nispeten uzak, geleneksel yaşayan insan dünyasında, çocuksuzluk kadının problemi olarak görülmekte ve yapılan ilk müdahaleler kadına yapılmaktadır. Çünkü kozmik üretkenlik felsefesinde kadın, üreten ve onu dağıtma becerisine sahip cinsi temsil eder. Bu düşünce, tarımın kadınların buluşu olmasından kaynaklansa da asıl önemli olan, tarımsal üretimin kadın tarafıyla özdeşleşmesidir. Tarım-kadın-üretim arasında kurulan fiziksel bilgi, üretimin gerçekleşmemesi noktasında kadın için farklı bir sürecin başlamasına kaynaklık etmektedir. Bu bağlamda, kısırlığın kadınla eş tutulması doğurmak eylemi kadar eski olmasa da arkaiktir. Ek olarak kısırlık sadece belirtilen boyutta önemli bir durum olmayıp doğurma eyleminin -çeşitli nedenlerden dolayı- askıya alınması sonucunda, kısır kadının toplum içinde yarattığı duygu noktasında da önemlidir. Uganda, Hindistan ve Güneydoğu Asya'da kısır bir kadın tarım için bir tehlike oluşturmakta (Eliade 2014: 259) ve tarım yapılan alanlardan uzak tutulmaktadır. Benzer durum araştırma sahasında görülmesi de aynı psikolojiyle yapılmış bir durumun Anadolu'nun çeşitli coğrafyalarında geleneksel düğünlerde geline düğün boyunca eşlik eden yenge seçiminde görülür. Örneğin, Kars, Ardahan bölgesinde yengenin doğurganlığını kanıtlamış bir kadın olması ya da kısır bir kadının yenge olarak seçilmemesi tam olarak aynı olmasa da benzer mantık üzerine kurulmuş bir davranıştır.

Derleme bölgesinde elde edilen verilerden hareketle bölge insanını iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Birincisi, kent merkezine yakın yerlerde yaşayan ve eğitilmiş bireylerden oluşan kitledir. Bu kitle modern yaşamın imkânlarını tam olarak kullanmakta ve çocuksuzluk durumunda doktora başvurmaktadır. İkincisi, kırsalda yaşayan ve birinciye oranla eğitim seviyesi daha düşük bireylerden oluşan kitledir. Bu kitle ise kimi zaman modern tıp yanında alternatif kaynaklara da

yönelmektedir. İlkinden farklı olarak ikincide, çocuksuzluk ile karşı karşıya kalan çiftler arasında kadın kusurlu kabul edilmekte ve kadının bedeni çeşitli şekillerde sağaltılması gereken bir yer olarak ön plana çıkmaktadır. Bu noktada verilen ilk tepki, tıbbi imkânlardan yararlanmaktır. Tıbbi tedavi görülmesine rağmen yine de çocuk olmuyorsa dinlik-büyülük uygulamalar ve halk hekimliği uygulamalarına başvurulur.

Üremenin askıya alınması sürecinde kadının sorumlu tutulmasının kökeninde tohumun toprakla olan derinleşmiş ilişkisi yatmaktadır. Tarım toplumlarının en temel güdüsü toprağın bereketiyle kadın bedeni arasında mistik bir bağ kurma tavrıdır (Eliade 2014: 325). Kurulan bu bağ, yukarıda bahsedilen doğmak eylemi üzerinden dünya ve doğum arasında kurulan ilişkiye benzer, bu çıkarım tamamıyla fiziksel dünyanın algılanış şekliyle ilgilidir. Erkeğin kendisini bolca yağmur yağdıran gökle eşleştirmesi, onca yağmura rağmen üretime geçemeyen toprağın (Aça vd. 2016: 437) arınması gerektiği fikrini doğurmuştur, denebilir. Burada arınma birkaç nedenden ötürü yapılmaktadır. İlki, rahmin temiz olmamasıdır ve bu gebeliği engelleyebilir; ikincisi, kadın kansız olabilir; üçüncüsü ise tüm bunların daha da ilerisinde kadın kısır olabilir (Delaney 2012: 74). Birinci ve ikinci durum halk hekimliği uygulamalarıyla giderilebilir ama kısırlık, tanrının verdiği bir ceza olarak görülür (Delaney 2012: 74). Değiştirilmesi ve düzeltilmesi birinci ve ikinciye göre daha zor bir durum olduğu için kutsala başvurulur. Bu noktadan sonra olay soy bağıyla ilgili bir sürecin yaşanmasına direkt etki edeceği için hem erkekliğin hem de babalığın anlamı ortaya çıkmaktadır. Ancak çalışmanın genel çerçevesi babalık ya da erkekliğin inşası olmadığından bu süreçte yapılan uygulamaların neler olduğuna değinmek çalışmanın genel çerçevesine uygun olacaktır. İlk olarak rahim içinin sağaltılması gerekmektedir. Tıbbi tedavinin sonuç vermediği durumlarda halk hekimliğinden faydalanılır.

Halk hekimliği uygulamaların başında rahme çeşitli sağaltıcı nesnelerin yerleştirilmesi gelir. Yumurta, zeytinyağı, kirli koyun yapağından yapılan ilaç, çıra ya da şifalı olduğu düşünülen menekşe kökü ve birtakım otlardan yapılmış kimi karışımlar, bunlar arasında sayılabilir (KK-1, KK-5). Bir çeşit temas büyüüsü olan bu işlemlerle amaçlanan normal yollarla gerçekleşmeyen bir eylemi benzeriyle ilişki kurarak gerçekleştirmektir. İlk bakışta halk hekimliği bilgisi gibi görünen bu uygulamalarda yumurtanın kozmogoniyle olan derin ilişkisi düşünüldüğünde, yapılan eylemin de başka platformda sorgulanması gerekmektedir. Rahmin yumurtayla sağaltılması, yumurtanın var etme gücüne başvurmadır ki yapılan işlem alternatif tıp olmanın ötesinde kozmik bilgi tabanlı büyüsel bir eylem olma özelliği de taşımaktadır. Bu tür uygulamalar doğuma engel olduğu düşünülen hasarları gidermeye yöneliktir. Bel çektirme, kadının kasıklarını bağlama, sırta bardak vurdurma, karına beyaz bez sarma, karnı sıcak tutma, kadını baş aşağı tutma, (KK-1, KK-3, KK-4) kısırlığı gidermek için yapılan diğer uygulamalardır. Yumurtayla yapılmaya çalışılan sağlatma da olduğu gibi karna bez sarma da alelade bir davranış gibi görülse de beyazın sembolik imgelemede taşıdığı anlamlar oldukça önemlidir. Birçok kültürde beyaz iyilik, saflık anlamına gelmekle birlikte su unsuruyla beraber anılan yapısı, ona dişil bir karakter vermekte ve beyaz burada suyun evrensel anne vasıflarını üstlenerek yaşam kaynağı olan sütü hatırlatmaktadır (Özdemir 2019: 414-415). Bu manada beyaz, yaşamın sağaltılması ve başlaması ile ilgili bir imgelem alanı açmaktadır. Ayrıca yaratılış esnasında Ülgen'e ilham veren peri ya da ruhun Ak-ene/ana olması ya da Altay Türklerinde ak renginin

insanlığın babası Âdem'in simgesi olması, ona göğe ait olan yaratmayla ilgili anlam yüklemektedir (Çoruhlu 2011: 215-216). Rahimle ilgili yapılan diğer uygulamalar ile amaçlanan ise, rahim eğriliğini gidermek ve tıkanıklıkları açmaya yöneliktir (Aça vd. 2016: 439). Bunların dışında dinlik-büyülük uygulamalar da bulunmaktadır. Tıbbi aşamalar sonrasında çocuk sahibi olmayan kadın için daha önce doğum yapmış, mümkünse sağlıklı doğum yapmış bir kadının elinden su içme, yemek yeme, yeni doğmuş bir çocuğu kucağa alma; yapılan diğer dinlik-büyülük uygulamalardır. Bu uygulamalarda benzerlik ilkesine başvurulur. Benzer benzeri çeker (Kaplan 2011: 152) düşüncesi, uygulamaların ana kaynağıdır. Benzeri aracılığıyla yaratılan özdeşim sonrası, doğum yapmış bir kadının bu yetisinin kısır olduğu düşünülen kadına geçmesi, öncelikle onun özelliklerinin taklit edilmesiyle başlar. Bu, duygusal bir büyüdür. Burada arzulanan şeyin, onun taklidi ile gerçekleşeceğine duyulan bir inanma söz konusudur (Frazer 2017: 22). Uygulamalarla hedeflenen, taklit yoluyla istenilen durumu meydana getirme ve gerçekleşme sürecini hızlandırmadır (Örnek 2014: 137). Çünkü bir şeyi oldurtmak, onun bir simgesini yaratarak gerçekle simge arasında kurulan yakınlık yoluyla, imgenin özelliğini gerçeğe aktarılması sonucu mümkün olabilir. Öte yandan türbe, yatır ziyareti,¹ merkez simgeciliğin ön plana çıktığı (Aça vd. 2016: 438) mekâna yüklenen kutsallık etrafında gelişen uygulamalardır.

Gebelik ve gebeliğe duyulan ilginin altında soyu sürdürme arzusu yatmaktadır. Gebe olduğu anlaşılan kadın, erkek soyunu geleceğe aktarmada önemli bir görev üstlenmiştir. Gebelik süreci kritik bir dönem olarak görülmüş, çocuğun ve annenin gözle görülemeyen kötü varlıkların tehdidinde maruz kalacağına inanılmış ve bunu önlemek için çeşitli dinlik-büyülük uygulamalara başvurulmuştur. Bölgede hamile kadının düşük yapmasının önüne geçmek için de bazı uygulamalar yapılmaktadır. Eğer kadın daha önce düşük yapmışsa bunu sütünde "südümiyen" olmasına bağlarlar ve çocuk için boy hamaylisi yapılır (URL-1). Bu yapıldığında "ümmü sübyan"ın çocuğu boğmayacağına inanılır. Çocuk doğana kadar boy hamaylisi kadının üzerinde durur. Doğduktan sonra çocuğun yastığının altına konur (URL-1). Ümmü sübyan; hamile kadınlara, karnındaki bebeğe, yeni doğmuş bebeklere, loğusa anneye musallat olduğu düşünülen şeytani bir ruhtur. Bundan korunmak için anneye boy hamaylisi yapılmakta, ayrıca doğum sırasında çocukları ve hamile kadınları koruduğu düşünülen Fatma Ana'dan yardım almak için Fatma Ana otu suyu anneye içilmektedir (KK-1, KK-2), (URL-1).

Görüldüğü gibi gebelik dönemi çok fazla kaçınmanın olduğu bir dönemdir. Anne ve bebeğinin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi için halk arasında uğursuz ve kötü olarak kabul edilmiş her şeyden kaçınılır. Nazardan korunmak, mezarlıktan geçmemek, ölüye bakmamak, güneşe bakmamak bunlardan yaygın olanlarıdır (KK-2, KK-3, KK-4, KK-5). Hemen hemen bütün kültürlerde olan bu davranışlar çocuğa dışardan gelebilecek tehditlere karşı gelişmiş tabu ve kaçınmalardan oluşmaktadır. Öte yandan yapılması faydalı bulunan eylemler de bulunmaktadır. İyi ve güzel insanlara bakmak, çocuğun düşmesine neden olacak yiyecek ve içeceklerden ve bazı davranışlardan da kaçınmak gibi.

Hamilelik, kadın için annelik eşiğinin diğer yanıdır. Onun dişilik üzerine kurulu biyolojik varlığı; çocuk, genç kız, evli kadın, gelin, anne gibi sıfatların hepsinde olduğu

¹ Seyit Bilal Türbesi bunlardan biridir.

gibi sürekli yeni bir sıfatla anılmasına kaynaklık etmiştir. Tüm bunlardan dolayı hamilelik bireysel olduğu kadar toplumsal bir statü değişimidir. Hamile kalan kadın, önce biyolojik sonra da toplumsal varlığını anne olarak ispatlayacağı için gelenekselin görünür parçası haline gelecektir. Bu manada anne olan kadının görünür olmasına karşın, hamile kadının görünmemesi gerekir. Çünkü hamilelik geleneksel topluluklarda toplumsal ve kültürel normların kendini fazlasıyla gösterdiği bir olaydır. Bu nedenle başlı başına bir tabu alanı açar kendisine, hamile kadın bu süreci belirsiz bir şekilde sürdürür. Sadece yakın arkadaşlar ve kız ailesinin kadın üyeleri bu istisnayı bozabilir. Geriye kalan aile üyeleri ise gebeliği ancak kadının karnı büyümeye başladığında anlar. Eğer hamilelik uzun süre beklenmişse bu durum değişebilir. Gebeliğin ilk belirtisi, aşermedir (aşyerme) (KK-2). Anne adayının çeşitli yiyeceklere ilgisinin artması, bazılarından ise tiksimesi hamileliğin başladığının ilk belirtisi olarak görülür. Aşerme olayı, bebeğin cinsiyet tayini için bir alan yaratır. Eğer anne, ekşi yiyecekleri tercih ediyorsa kız; tatlı yiyecekler tercih ediyorsa erkek çocuk dünyaya getirecektir (KK-1). Hamileliğin başka bir belirtisi uyku halidir (KK-1).

Toplumun birçok kesiminde olduğu gibi bölgede de erkek çocuk önemlidir. Özellikle çocuğun erkek olması olaya daha da önemli bir boyut kazandıracak; kadın, erkek çocuk dünyaya getirdiği için evlilikteki yerini ve toplumsal saygınlığını artıracaktır. Çocuğun erkek olması sadece kadın için değil, baba için de önemli bir durumdur. Geleneksel aile düzeni içerisinde soyun erkek üzerinden devam ediyor olması, durumu açıklayacak bir argüman olarak düşünülebilir. Doğacak çocuk için cinsiyet tahminine ilişkin en sık ifade edilen aşerme olmakla birlikte bu kabulün dışında oldukça yaygın farklı inanışlar bulunmaktadır. Her ne kadar bugün cinsiyet öğrenme tıbbi imkânlarla mümkün olsa da cinsiyet tahminleri geleneksel topluluklarda az da olsa eski yöntemlerle yapılmaktadır. Aşerme dışındaki tahminler, genellikle anne karnının şekline veya annenin hamilelik boyunca güzelleşip güzelleşmediği üzerine kuruludur. Eğer anne karnı sivriyse erkek, geniş ise kız; anne güzelleşmişse erkek, çirkinleşmişse kız; bebek sağ taraftaysa erkek, sol taraftaysa kız; anne adayı zayıflamışsa kız, zayıflamamışsa erkek olacak şeklindedir (KK-, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5). Tahminleri en iyi yapanlar geleneksel köy ebeleridir. Ancak çalışma sahasında bu mesleği yapan kişilere rastlanılmamıştır.

Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Geleneksel topluluklarda çocuk sahibi olmak, modern dünya insanın zihin yapısıyla örtüşmez, bunun nedeni her iki zihin yapısında çocuk sahibi olmanın farklı çağrışımlar yaratmasıdır. Modernin dünyaya çocuk getirme isteği bir sorgulamayı beraberinde getirirken, çocuğun geleceği, eğitimi vd. birçok şey başlı başına irdelenecek birer konudur. Bu, uygarın zihin yapısıyla alakalıdır. Uygar, olayları deneyimlemek ve sonucuna katlanmak yerine, yapıp etmelerini önceden sorgular ve önlemler alır. Buna karşın geleneksel dogmatiktir, sorgulamak yerine gördüklerini benimsemeyi, uygulamayı tercih eder. Bu çerçevede, tarım toplumunda çocuk, ailede iş yükünü hafifleten bir işçi, hayvanları güdecek bir çoban, toplumsallığı yürütecek bir gelenekçi ve bir soy devamı olarak olmazsa olmazdır. Yine de her iki yaşam tarzında da doğum olayı, son derece önemlidir. Çünkü çocuk sahibi olmak, hem kadın hem de erkek için tam yetişkin olmanın bir göstergesi, gurur kaynağıdır (Delaney 2012: 92). Bu nedenle doğum kadına ve erkeğe duyulan saygıyı artırır. Böylelikle çağlar boyu,

doğuma ve onun kendi bünyesi içindeki evrelerine birtakım geçiş töreleri ve törenleri eşlik eder (Örnek 1995:132). Toplumsal boyuttaki bu kabuller nedeniyle doğum anında anne ve çocuğa duyulan ilgi üst seviyeye taşınmakta, doğumun normal şekilde ilerlemesi için çeşitli önlemler alınmaktadır. Bu ilgi ya da duyarlılık, anne ile henüz savunmasız bir durumda olan yeni doğanı dünyada tutmaya, yeni doğanın bahtlı ve talihli olmasını sağlamaya yöneliktir (Aça vd. 2016: 444).

Modern tıbbın imkânlarının gelişmediği dönemlerde doğum genellikle evde, köy ebelerinin desteğiyle gerçekleştiği bilinen bir olaydır. Günümüz koşullarının uygun olması, doğumların hastane ortamında gerçekleşmesine imkân sağlamakla birlikte yine de doğumun kolay geçmesi, annenin ve bebeğin süreci sağlıklı atlattığı için yapılan bazı işlemler bulunmaktadır. Doğumu başlayan kadının saçlarını çözmesi, elindeki işi bitirmesi, eşikten ya da su üzerinden atlaması, makasın açılması, düğmelerin çözülmesi, dikişlerin sökülmesi, kadının saçındaki tokaların çıkartılması; kapının, sandığın kilidinin açılması, kocasının elinden ya da ayakkabısından Fatma Ana otunun suyunun kadına içirilmesi (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4) doğumun kolay yaşanması için yapılan uygulamalardan bazılarıdır. Yapılan bu uygulamaların hepsi temelde doğumu kolaylaştırma amacıyla yapılıyor olsa da bazı uygulamaların arkaik kökenleri ve dini anlamları bulunmaktadır. Örneğin, eşikten atlama eşiğe yüklenen kutsallıkla ilgilidir. Eşikte durmak, eşikte bulunmak bir an önce terk edilmesi gereken bir yer olarak Araf'a benzetilmiştir. Çünkü eşik bir an evvel terk edilmesi gereken bir yer olarak iki ayrı atmosferi, iki ayrı iklimi, iki ayrı dünyayı, iki ayrı akımı, iki ayrı havayı, iki ayrı durumu, iki ayrı süreci birbirine bağlayan (Türkyılmaz 2019: 155) bir alandır. Eşiğe yüklenen anlamlar etrafında doğum yapacak kadını eşikten atlama davranışı, ölüm ve yaşam arasında eşik aracılığıyla kurulan ilgi gereği kadını yaşamsal sürece dâhil etmeyi hedefler. Eşikten atlayan hamile kadın, yapılan eylem sonrasında hem kendini hem de bebeğini ölümler âleminden kurtaracak ve doğumunu kolaylaştıracaktır. Fatma Ana metaforu ise mitolojik ve dini anlamları olan başka bir argümandır. Bu noktada değerlendirmenin "Ümmü Sübyan" ile birlikte yapılması gerekmektedir. Çocukları koruduğuna inanılan Fatma Ana, Hz. Peygamberin kızı ve Hz. Ali'nin eşidir. Müslüman Türkler Fatma Ana'nın "ebe kadınlar" ın piri, kadınların koruyucusu, bolluk ve bereket getirici kutsal bir kişilik olduğuna inanmışlardır. Doğum yaptıran kadınlar sağ ellerini havaya kaldırıp "Bu benim elim değil, Fatma Ana'nın eli olsun." diyerek işe başlarlar (Aça vd. 2016: 441). Doğum sancısı çeken kadına Fatma Ana otu suyunun içirilmesi de doğumun kolay geçmesi için yapılan bir uygulamadır. Burada direkt Fatma Ana'nın kadınları ve çocukları koruyan koruyuculuğuna başvurulmaktadır.

Doğum Sonrası İle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Bebek doğduktan sonra yıkanır ve tuzlanır. Yıkama kırkı çıkana kadar her gün yapılır, tuzlama ise terinin kokmaması amacıyla yapılmaktadır (KK-2, KK-3). Doğumdan sonraki en önemli işlem bebeğin "göbek bağı"nın kesilmesi ve "eş" tir. Göbek, pamuk ipliğiyle bağlanır, bir ayakkabı ya da lastiğin (ayağa giyilen) üzerinde jilette kesilir. Göbeğin üzerine kurumaması için anne sütü damlatılır ve "goğorsu" denilen yakılmış beyaz bezin külü konur. İki günde bir ya da her gün göbek düşene kadar bu işlem tekrarlanır (URL-1). Düşen göbek çocuğun eğitimli olması amacıyla okul bahçesine gömülür. Eş ise genellikle gömülür (KK-1). Bebeğin kutsal ikizi olarak görülen eş ve göbek bağına doğal ortama geri verilmesi (toprağa, ağaca, suya)

bebeğin insan dünyasına katılmasının ilk adımı olarak kabul edilmiştir (Aça vd. 2016: 442). Hemen hemen bütün toplumlarda eş etrafında tabu ve kaçınmanın olduğu görülmektedir. Bunun nedeni eşin biyolojik işlevinden ziyade, tıpkı bebek gibi anne karnına ait bir unsur olmasıyla ilintilidir. Eş, sembolik düzeyde çocuğun bir parçası olarak görülürse, ona gelecek herhangi bir zararın da çocuğa yansiyabileceği sonucu doğar; ayrıca eşin toprağa ya da suya verilmesi, toprağın ve suyun kozmik unsur olması ve yaratılışı başlatmasıyla ilgili süreci hatırlatır ve kozmogoniye gönderme yapar. Çünkü eş bebeğin dünyaya gelme sürecinde, su ve toprağın dünyanın yaratılmasındaki işlevini üstlenerek insanın yaratımına destek olmaktadır. Çocuğun dünyaya gelme süreci tamamlandıktan sonra görevini tamamlayan eş, bebekle arasındaki varlık bağı gereği, ölen birinin toprağa verilmesine benzer şekilde toprağa verilmesi gereken bir unsurdur. Bu nedenle eşin toprağa veya suya verilmesi, toprak ve yaşam arasında kurulan döngüye de gönderme yapmaktadır. Öte yandan eşi akarsuya atmak ya da toprağa gömmek, su ve toprağın temizleme özelliği üzerinden kurulmuş bir tavır olarak düşünüldüğünde, hem günlük yaşamın hem de arkaik bilginin bu iki unsuru temizleme için kullanılmasıyla ilgilidir. Ancak eş etrafında gelişen uygulamalar kozmik bilgi üzerine kurulmuş olsa dahi uygulamaların nispeten devam etmesi, aynı anlayışa tabi olmanın ötesinde gelenekçinin görerek uygulama tavrıyla ilgilidir.

Doğum gerçekleştikten sonra müjdeleme yapılmaktadır. Erkek ve kız çocukta müjdeleme, ailenin beklentisine göre değişmektedir. Her ne kadar geleneksel topluluklarda doğan çocuğun genellikle erkek olması beklense de bazı durumlarda aile kız çocuk da istemektedir. Müjdeleme, doğumdan sonra babaya veya ailenin büyük üyelerine yapılmaktadır. Verilen müjdenin karşılığında bir hediye almak adettir. Hediye, müjdeleme yapılan kişinin ekonomik durumuna ve bebeğin cinsiyetine göre değişmektedir (KK-1, KK-2, KK3, KK-4, KK5).

Doğum gerçekleştikten sonra anne ve bebek etrafında yeni kaçınmalara ek olarak annenin ve bebeğin yakın akrabalar tarafından ziyareti söz konusudur. Doğum sonrası bebeği ziyarete gelenlere ikram etmek üzere katlama ve oğlan çöreği yapılır (URL-1). Ancak oğlan çöreği adından da anlaşılacağı gibi erkek çocuk dünyaya gelince yapılmaktadır. Loğusa kadın ve bebek kırkları çıkana kadar yalnız bırakılmaz, akşam ezanından sonra dışarı çıkmazlar (KK-3, KK-4). Yanlarında mutlaka biri bulunur, tercihen bu kişi babadır. Eğer loğusa ve bebek yalnız kalmak durumundaysa, yanlarına su ve süpürge konulmakta, ışık açık bırakılmaktadır (KK-5). Süpürge bebeğin beşiğine dayanır, başının altına süpürge teli konur, beşiğin altına da ekmek konur. Çocuk mama, yemek yiyene kadar ekmek oradan alınmaz. Bunun nedeni bu dönemde anne ve bebeğe şeytanın işe geçeceği ve doğum yapan kadının mezarının kırk gün açık olduğu inancıdır (URL-1). Kırk gün kaçınmalarından biri diğeri de kırk çıkana kadar et ve unun eve alınmamasıdır (KK-1, KK1-2). Nedeni tam olarak anlaşılmiş olmasa da etin alınmaması kırkı çıkmamış çocuğun henüz bir et parçası olarak görülmesiyle ilgili olabilir. Kırk etrafında gerçekleşen inanmaların arkaik kökeninde, yaratılışın kendisinin olduğu düşünceye dâhil edilebilir. Allah'ın Hz. Âdem'in çamurunu kırk günde yoğurması, Mehdi'nin dünyaya tekrar geldiğinde kırk yıl kalacak olması ve dirilişin kırk yıl süreceği (Çoruhlu 2013: 240) gibi inanç köklerinde kırk varlığın oluşumunu, dönüşümünü sağlayan önemli bir sayı olarak ön plana çıkmaktadır. Benzer şekilde yorumlanırsa, çocuğun kırkı çıkana kadar eve etin alınmamasının da diğer yapılan

uygulamalarda da çocuğun et olarak kabul edilmesiyle ve değişimi için -birey olması- kırk güne ihtiyaç duyulması ile ilgilidir, denebilir. Ancak kırk etrafında gelişmiş tabular bununla sınırlı kalmaz. Kırk hem çocuk hem de anne için yaşam ve ölüm arasındaki çizginin uygulamalardaki en belirgin motifi olarak ön plana çıkar.

Doğum esnasında kadın ölümle yüz yüze gelir, sadece doğumla değil doğumdan sonraki kırk günde de “Loğusanın mezarı açıktır.”, inancı halk arasında yaygınlık göstermektedir. Tıbbi bir varsayım olmanın ötesinde olan bu inanç, daha çok görünmeyen kötücül varlıklara duyulan korku kaynaklıdır. Bu inancın başka bir kaynağı olarak, doğum sonrası kadından akan kan gösterilebilir. Her ne kadar doğum sonrası akan kan, tıbben doğuma bağlı normal bir döngü olarak kabul edilse de genel manada kadından akan kanın, özelde ise doğum kanının kirli kabul edilmesi, halk yaşantısında farklı algılamalara imkân tanımaktadır. Bu manada çocuk âdeti normal âdetten pek farklı olmamakla birlikte, doğum kanı olması ve kirletici özelliğinin âdetten daha fazla olması nedeniyle (Delaney 2012: 91) normal hastalık olmanın ötesine taşınmakta ve kadının kutsalla olan ilişkisini sekteye uğratan, kadını dışardan gelecek tüm tehditlere karşı açık hale getiren bir duruma dönüşmektedir. Bu nedenle doğum sonrası, loğusa için hem dışarıdan gelecek tehlikelere en açık olduğu zaman, hem de en fazla kapanması gereken zaman olarak görülmüş ve loğusa, karantina altına alınmıştır (Delaney 2012: 91). Adet kanı etrafında gelişmiş sakinmalar bu kadarla sınırlı değildir. Kırk içinde çocuğun üzerine adetli kadın gelirse “ürfiye”, “urufe” olur, buna “kabar” da denilir. Çocuğun vücudunda kızarıklıklar olur, darı gibi lekeler çıkar. Bu durumda çocuğun yıkanacağı suya darı atılır ve çocuk bu suyla yıkanır. Bunun dışında çocuğun vücuduna katran sürülür ya da buğday anızının külü vücuda serpilir (URL-1). Hem anne hem de bebek için oldukça önemli olan kırk gün tamamlandıktan sonra her ikisi de kırklanmaktadır. Kırklamanın amacı anne ve bebeği kendilerine musallat olan kötü ruhlardan arındırmaktır (Aça vd. 2016:447). Kırklama yapabilmek için otuz dokuzuncu gün kırk taş toplanır, üstüne kırk kaşık su elekten geçirilerek bir kazana konur, içine altın, gümüş yüzük, para, iğne gibi bazı nesnelere de atılır. Kırklama hazırlıklarını yaşlı bir kadın yapar, para ve iğne kırklamadan sonra bu kadına verilir. Artan su loğusanın ve bebeğin gittiği her yere serpilir (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4) ve (URL-1). Kırklama su kültürle ilgili bir durumdur (Aça vd. 2016: 447). Türkler suyun bir ruhu olduğuna inanmakta, bu sebeple kutsal kabul etmektedir (Güzel 2014: 118). Kuşkusuz bu inançların kültürel bağları önemlidir. Toprak ve suyun doğum etrafında gelişen uygulamalar içerisindeki yeri, yaşam ve ölüm ikiliğinin su ve toprak üzerinden kurulan ilişkisinde hem mitolojik hem de fiziksel yönü ile ilgilidir. İnsanın topraktan gelip toprağa gidecek olması, yaratılışına suyun vesile olduğu inancı: “Ve canlı olan her şeyi sudan yarattık” (Enbiya Suresi 21/30) şeklindeki, dini bilgi; dünyanın dörtte üçünün, insan vücudunun yüzde seksen beşinin su (Pala 2016: 77), olması gibi bilimsel bilgilerin yanı sıra bebeğin anne karnında suyla varlık göstermesi, suya kutsal bir vasıf kazandırmıştır. Ek olarak kırklama suyunun elekten geçirilmesi Dede Korkut kitabında geçen, “arı sudan abdest aldı” ifadesini hatırlatması bakımından derin bir tasarıma dönüşmektedir. Arılık, süzülük, yani “arılımsılık ve süzülüşlük” gibi kavramları ön plana çıkardığı için su, gönül temizliğinden imana kadar birçok şeyi içinde toplamaktadır (Ögel 2006: 316). Bu noktada kırklama suyunu elekten geçirme;

çocuğun geleceğini, ahlakını, dinini tayin etme adına yapılmış, şu an için aynı bilinçle devam etmese de, başlangıcı itibariyle bilinçli bir tasarımdır.

İki kırklı kadın bir araya geldiğinde “kırk baskını” olacağı inancı vardır. Bu durumda çocuk ilerlemez. Kırk baskını olmaması için bebeklerin iç giyimleri değiştirilir, iki kadın birbiriyle öpüşür ve iğne değiştirirler. Baskın durumunda ise iki anne birbirinin çocuklarını değiştirip emzirirler (KK-1, KK-2, KK-4, KK-3). Görüldüğü gibi kırk kendi başına bir tabu-sakinme alanı yaratmaktadır. Doğum sonrası uygulamaların çoğunda kırk sayısının öne çıktığını söyleyebiliriz. Tüm bunlar çalışmanın yukarı bölümünde bahsedilen, kırk sayısının arkaik ve dini anlamları ile ilgili bir yansımadır.

Ad verme, bebeğin toplumsal bir varlık olması için oldukça önemli bir aşamadır. Ad verme geleneksel ve dini kabullere uygun şekillerde yapılmaktadır. Ad verme işlemi aile üyeleri arasında gerçekleşmekte, eski zamanlarda genellikle ailenin büyükleri (büyükbaba, büyükanne) tarafından belirlenen isimler, teknoloji ve buna bağlı hızlı şeklide gerçekleşen kentleşme ve bireyselleşme sürecine bağlı olarak çekirdek aile üyeleri (anne-baba) tarafından belirlenmektedir. Öte yandan bireysel ya da toplumsal yaşantı biçimi fark etmeksizin adın bebeğin kulağına söylenmesi İslami gelenek çerçevesinde yapılmaktadır. “Kibleye dönme, bebeğin sağ kulağına ezan okuma ve adını üç kez söyleme” yaygın olan davranıştır (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4). Çocuğa “ad verme” noktasındaki hassasiyetin kaynağı, Anadolu’nun çeşitli coğrafyalarında yaygın olan adı olmayan bebeğin hayatta kalamayacağı düşüncesidir. Bu nedenle genellikle bebek doğar doğmaz, bazı durumlarda da birkaç gün içerisinde mutlaka bir ad verildiği bilinmektedir. Ad tercihinde bazı gösterge unsurlarının ön plana çıktığı söylenebilir. Çocuğa verilecek ad, bazı aile büyükleri ya da dönemin devlet büyüklerinin adı olacağı gibi, ailenin dünya görüşü, dini değerleri etrafında oluşmuş adlardan da oluşabilir.

Çocuğun ilk saçı ve tırnağı etrafında da bir sakınmanın olduğu görülmektedir. Çoğunlukla bebeklerin ilk saçı ve tırnağı tıpkı göbek bağında olduğu gibi toprağa gömülmektedir (KK-1, KK-2, KK-3). Bu uygulamalar da diğer uygulamalarda görülen çocuğu hayatta tutmak ve uzun ömürlü kılmak üzerine kurulmuştur. Kesilen tırnak, yeniden uzayacak tırnaklar eşliğinde hayatın devamlılığı anlamına gelmektedir (Aça vd. 2016: 446). Anadolu’nun çeşitli yerlerinde saç ve tırnak uluorta atılmaması gereken unsur olarak ön plana çıkmaktadır. İlk başta hijyen kaygısı gereği yapıldığı düşünülen bu tür davranışlarda dinsel büyüsel bir mantığın varlığı yadırganamaz. Nitekim çeşitli kötücül büyülerin saç, tırnak gibi insan bedenine ait unsurlarla yapıldığı bilinmektedir. Özellikle çocuğun ilk saçı ve ilk tırnağı etrafında gelişen bu hassasiyet, sonradan uzayan saç ve tırnak etrafında benzer oranda görülmemektedir. Eş gibi ilk saçın ve tırnağın toprağa gömülmesi, bu unsurların anne karnına ait olmasıyla ilgilidir. Bu manada toprağa gömmek, bu unsurlar üzerinden bebeğe dünyadan gelebilecek zararın önüne geçmektir ki o da yine aynı noktaya, yeni doğan etrafında gelişen sakınma/kaçınmanın onu hayatta tutma çabası etrafında geliştiği sonucuna ulaşmaktadır.

Çocuğun ilk dişinin çıkması, bebeğin ailenin diğer üyeleri gibi beslenmesi yolundaki ilk belirtidir. Çocuğun ilk dişini gören kişi hediye alır (KK-4). İlk diş düştüğünde, bazı aileler onu saklarken bazıları tıpkı bu dönemde yapılan diğer uygulamaların amaçlarına uygun olarak geleceği inşa etmek adına okula ya da

çocuklarının ileride olmasını istedikleri bir meslek grubuna ait mekânlara atarlar (KK-4). Hem fiziksel hem de ailenin bir ferdi olarak büyümeye başlayan bebeğin ilk dişi etrafında birtakım kutlamalar bulunmaktadır. Diş hediği/diş buğdayı ya da diş partisi adı verilen uygulamaların temelinde bebeğin fiziksel olarak gelişimi kutlanmakta ve birtakım ritüeller yapılmaktadır. Merkezde yapılan uygulamalarda modernleşmenin etkisi gereği kutlamalar doğum günü formatında olsa da merkezden uzak daha kırsal alanlarda geleneksel ritüeller veya mevlit şeklindedir. İlk dişle ilgili kutlamaların merkezinde, tahıl ürünleri (buğday, darı gibi) bulunmaktadır (Aça vd. 2016: 450). Diş etrafındaki ritüellerde tahıl ürünlerinin kullanılması, tahılın bereketle olan ilişkisine dayanır. Tahıl, toprak ilişkisinde toprağa düşen her tane toprakta onlarca benzerini oluşturmakta ve bereketi temsil etmektedir. Bu nedenle diş hediği, diş buğdayı çocuğun gelecek yaşantısını tanzim etmek üzere yapılan bir davranıştır. Ancak davranışın ayrıntılanması gereken tarafı, modellenme şeklindedir. Tarım toplumunun diğer birçok davranışında olduğu gibi bu da fiziksel benzerlik olgusu üzerine kurulmuştur.

Yürümeyen çocuklarla ilgili genel kanı, genetik yatkınlıkları ve beslenmelerinin iyi olmadığı yönündedir. Bu nedenle yürüme çağı geldiği halde yürüyemeyen çocuklar öncelikle doktora götürülmekte ve tedavi yolları aranmaktadır. Eğer tedavi istenilen sonucu vermez ise bazı dinsel-büyüsel uygulamalara başvurulur. Yürüyemeyen çocuk hocalara, türbe, yatır yerlerine götürülür. Hocalara muska yazdırarak üzerinde taşınması sağlanır (KK-1, KK-2, KK-3).

Erkek çocuklarla ilgili uygulamalardan birisi de sünnettir. Sünnetin en önemli kamusal karakteri “farz” ya da “dini zorunluluk” olmamasına karşın, mutlaka yerine getirilmesi gerektiğine inanılması ve yerine getirmeyen erkeklerin ayıplanıyor olmasıdır. Sünnet, kutsal bir olgu olarak Müslüman ve Yahudi inanç sistemlerinin bir parçasıdır. Ayrıca yaygın olan, “Hz. Muhammed sünnetli doğmuştur (Boratav 2015: 181) inancı, sünnetin peygambere bağlılık olarak görülmesine de katkı sağlamıştır. Bu nedenle sünnet Müslüman topluluklar arasındaki bağa ve kardeşliğe de (Delaney 2012: 110) vurgu yapmaktadır. Günümüzde sünnet, hastanede doktor tarafından yapılmaktadır. Bu manada geçmişteki bazı uygulamaların yapılmadığı görülse de bölgede sünnet törenleri genellikle düğün gibi geniş kapsamlı yapılmaktadır (KK-1, KK-3, KK-4). Törensel bir yönünün olması onun toplumsal değeriyle ilgili de bilgi vermektedir. Düğün dışında mevlit okunduğu da görülmektedir, Bu ailenin tercih edeceği bir durumdur. Sünnet töreni aile ekonomisine göre büyük veya küçük çapta yapılabilmektedir. Geleneksel köy sünnetlerinde, yemekler ikram edilir. Bu düğünlere katılanlar çocuğa hediyeler getiriler. Sünnete verilen bu değer onun bir geçiş ritüeli olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Toplumsal yaşantıdaki simgelerin kültürel anlamı topluluktan topluluğa, çağdan çağa göre değişmektedir. Ancak bu, kültürel olguların ele alınış şeklini değiştirmemektedir. Zaten kültür araştırmacısı kültürün varlığı ve sürekliliği noktasında, kültürel simgelerin bağlam ile olan ilişkisinin sırrına vakıftır. Yine de kültür olgularını ele alırken karşılaştığı soyut ve somut simgeler, kimi zaman onu toplulukların geçmiş inanç bağları ile bugününün karşılaştırılmalı analizine iter. Elbette bu, kültürün hayatta kalma şekliyle ilgili bir argümandır. Çünkü kültür, dinamik yapısı gereği yaşarken yaşatmaya

devam eden bir olgudur. Daha da açacak olursak, kültür diye adlandırılan ve insanı diğer türlerden ayıran her türlü imge, simge, araç vd. her şey, insanın üretme ve hayatta kalma, çözüm bulma becerilerine uygun olarak hem yenisine uyarlanır hem de kendisiyle beraber eskisini getirir. Örneğin yukarıda bahsedilen Fatma Ana metaforu, İslam öncesi Umay Ana iyesinin, İslami geleneğin etkisiyle oluşmuş, ama yine de bağlı bulunduğu geleneğin, kültür dairesinin belli özelliklerini taşıyan bir simge olarak toplumsal uygulamalarda kendini göstermiştir. Örnekten de anlaşılacağı üzere, kültür hayatta kalırken ardına simgeleri alır.

Doğum, birey ve bağlı bulunduğu topluluk için geleceğe yönelik bir öngörüdür. İnsan varlığının devamı üzerine yazılmış senaryolarda, insan neslinin ürememesi çok fazla yer kaplar. Bu anlatılarda temelde insanın kendi varlığı üzerine kaygılı olduğu görülür. Diğer her şeyden bağımsız tek başına bu kaygı bile genel manada insanoğlunun kendi soyuna verdiği önemi açıklamaktadır. Bu bağlamda, insan soyun devamı noktasında doğurma eylemi, mecburi bir eylemdir. Bu durum, doğurmanın kutsallaşma yolunu açarken eylemin kendisinin kadın tarafına ait olması, kısırlık durumunda kadına yönelimin nedenini de bir noktaya kadar anlaşılır hale getirir. Ancak “doğurmak”, kendisiyle birlikte algılanan fiziksel bilginin ötesinde, tarım toplumlarında kadının toprakla özdeşim içerisinde olduğu gerçeğini de üzerinde barındırmaktadır. Bu özdeşimde, toprak, kadının “analık” vasfını; kadın ise toprağın üretme vasfını üstlenmiştir. Tam bu noktada, özdeşimin sınırları genişletilerek ham toprağı işlemek için yapılan eylemler düşünülmüş ve üretim yapamadığı düşünülen kadın bedeninin üretime hazırlanması gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. Nasıl ki toprağın üretime geçmesi belli koşullara tabiyse, kadının üretimi için de benzer koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir. İşte tüm bunlardan dolayı, evlilik sonrasında çocuğun olmaması halinde sağaltılması gereken ilk alan, kadın bedeni olmuştur. Bu düşüncenin kaynağı, toprak insanının fiziksel bilgisi olsa da toplumun sosyokültürel psikolojisini etkileyen diğer dinamiklerde az ya da çok kısırlığın kadınla eş tutulmasına katkı sağlamıştır diyebiliriz.

Tarım toplumlarında doğuma yüklenen anlam günümüz toplumlarından farklıdır. Günümüz toplumları, tarım toplumunun geleneksel anlayışının aksine dünyaya çocuk getirmeyi farklı süreçlere tabi tutarak değerlendirmektedir. Bu farklılık, dünya imkânlarına koşut olarak değişen değer yargılarıyla ilgilidir. Geleneksel yapıdan uzakta yaşayan günümüz toplumları, seküler, bireyci ve dış etkilere kapalı bir yaşam sürdürürken; eskinin kaderci anlayışı yerine yeninin müdahaleci, kontrollü tavrını benimsemektedirler. Tam da bu nedenle geleneksel ve modern insanın çocuk yapma isteği birbirinden ayrışır. Modern, anne baba olmak isterken bu isteği uzun bir muhakeme sürecine tabi tutar ve çocuğun bebeliğinden yetişkinliğine kadar birçok dönemini hesaplar. Bunun aksine geleneksel, anne-baba olmayı her bireyin yaşaması gereken mutlak bir süreç olarak görür ve bu süreci bir muhakemeye tabi tutmaz. Ayrıca geleneksel ve modern için çocuk sahibi olmanın anlamları da birbirinden farklıdır. Özellikle geçimi tarım ve hayvancılığı bağlı yerleşim alanlarında çocuk; anne/babanın iş yükünü azaltan, dünyadaki sorumluluklarını paylaşan, onları yaşlılıklarında yalnız bırakmayan aynı zamanda soylarını devam ettiren kişi olarak görülürken modern, çocuk sahibi olmayı anne/babalık duygusunu yaşamak, soyunu devam ettirmek için ister. Ancak yine de geleneksel ya da modern fark etmeksizin dünyaya gelen her çocuk aile üyeleri için bir mutluluk kaynağıdır. Bu manada çocuk arzusundaki ortak tavır,

insanın kendini geleceğe taşıma arzusudur. Ayrıca doğumun devam etmesi, bireyin ve bağlı bulunduğu soyun devamlılığı, toplumları diğer topluluklar karşısında varsıl kılacak bir güç simgesi olması nedeniyle de oldukça önemlidir.

Tüm bunlardan hareketle çalışma bölgesini iki farklı kategoride değerlendirebiliriz. Birincisi, modern yaşamın bütün olanaklarından faydalanan ve yaşantısını bu dünyanın imkânları ve kabulleri üzerine şekillendiren kitle; ikincisi, tarım ve hayvancılık ekonomisiyle yaşamını kazanan, modern yaşam olanaklarını nispeten kullanan ama genel ölçüde geleneksel yaşayan “yarı kentli” diye tanımlanabilecek ilkinde göre daha az eğitilmiş kişilerden oluşan kitledir. Ancak bu kategorinin dışında kalabilecek bazı farklı yapılar olabileceği için gözlem ve çalışma bulguları üzerinden yapılan bu çıkarım, tam anlamıyla kanıtlanabilir verilere dayalı bir argüman olmamakla birlikte, bölgede doğum etrafında gelişen davranışları genelleme noktasında yeterlidir. Öte yandan değerlendirmeye bölgenin sosyokültürel, sosyoekonomik ve coğrafi konumu da dâhil edilirse, doğum etrafında gelişen uygulamaların genel görünümü şu şekilde toparlanabilir. Bölge, coğrafi konumuna bağlı olarak kara ulaşımına kapalı olsa da Türkiye'nin Kuzey Batı ucunda bir liman kenti olmasının avantajlarından belli oranda faydalanmaktadır. Özellikle son dönemde artan turizm faaliyetlerine bağlı olarak yaşanan hareketlilik, bölgenin konservatifliğini büyük oranda değiştirmiş ve kentlileşme oranını hızlandırmıştır. Bu duruma paralel olarak halkın farklı halklarla kültürel iletişimi artmış ve geleneksel ve bölgesel yerel davranışlar yerini herkesçe kabul gören, modern dünyanın pratik yaşam tarzını yansıtan yeni davranışlara bırakmıştır. Duruma koşul olarak doğum başlığı altında değerlendirilecek birçok davranış da günümüz dünyasının tepkileriyle paralel bir boyutta yaşanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada verilen bazı geleneksel uygulamaların halen devam ediyor olması, bu davranışların daha çok görenek diye tanımlanabilecek, uygulayıcısının nedenini-niçinini sorgulamadan yaptığı kalıplaşmış davranışlardan oluşmaktadır. Nitekim geleneksel için bu davranışların nedeninden ziyade atalardan-dedelerden görülmesi, onların davranışları üzerine kurulu olması önemlidir. Çünkü geleneksel insan; değişimin aksine süreklilik, yeniliğin aksine tekrar ister.

KAYNAKLAR

- AÇA, Mehmet ve YOLCU, Mehmet Ali (2016), “*Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri*”, M. AÇA içinde, ***Halk Bilimi El Kitabı***, s. 436-458, Konya: Kömen Yayınları.
- ARSLAN, Mustafa (2010), “Seküler Toplumlarda Kutsal Arayışları: Geç Modern Donemde Büyü-Din İlişkisinin Sosyolojik Analizi”, ***İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi***, C.1, S.1, s.195-210.
- BORATAV, Pertev Naili (2015), ***100 Soruda Türk Folkloru***, İstanbul: Bilgesu Yayınları
- ÇORUHLU, Yaşar (2011), ***Türk Mitolojisinin Ana Hatları***, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- DELANEY, Carol (2012), ***Tohum ve Toprak***, (Çeviren: Selda Somucuoğlu, Aksu Bora), İstanbul: İletişim Yayınları.

ELIADE, Mircea (2014), ***Dinler Tarihine Giriş***, (Çeviren Lale Arslan Özcan), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

ELIADE, Mircea (2017), ***Mitlerin Özellikleri***, (Çeviren: Sema Rifat), İstanbul: Alfa Yayınları.

FRAZER, James George (2017), ***Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökleri***, (Çeviren: Mehmet H. Doğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

GÜZEL, Abdurrahman (2014), ***Dini ve Tasavvufi Türk Edebiyatı El Kitabı***, Ankara: Akçağ Yayınları.

HAVILAND, W. A., PRINS, HARALD E. L., WALRATH, D., MCBRIDE, B. (2010), ***Kültürel Antropoloji***, (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

KAPLAN, Melike (2011), Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi, ***Millî Folklor***, C. 23, S. 9, s. 150-156.

ÖGEL, Bahaeddin (2006), ***Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)***, Ankara: Türk Tarik Kurumu Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1966), ***Sivas ve Çevresinde Haytın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların Dinsel Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki***, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

ÖRNEK, Sedat Veyis (2014), ***100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane***, Ankara: Bilgesu Yayınları.

ÖZDEMİR, Serdar D. (2019), Türk Halk Anlatılarında Dev Motifi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ.

PALA, İskender (2016), ***Dört Güzeller***, İstanbul: Kapı Yayınları.

TÜRKYILMAZ, Dilek (2019), Eşik Altı Boş Değildir: “Eşik” Kavramının Türk Düşüncesine Yansımaları, ***AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi***, C.7, S.17, s.151-162.

YOLCU, Mehmet Ali (2014), ***Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar***, Konya: Kömen Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Asiye Üçüncüoğlu, Kadın, 78, Erfelek, Ev Kadını, İlkokul, 20.03.2019.

KK-2: B. S., Kadın, 32, Sinop, İşçi, Lise, 21.1.2019.

KK-3: Havva Köse, Kadın, 70, Sinop, Ev Hanımı, İlkokul, 20. 04. 2019.

KK-4: Ş. K. Kadın, 35, Sinop, İşçi, İlkokul, 21.11.2019.

KK-5: Y. T., Kadın, 65, Sinop, Ev Kadını, İlkokul, 23. 04.2019.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://sinop.ktb.gov.tr/TR-74847/dogum.html> (E.T.: 15.09.2020).